

ӘОЖ 81>373;001.4

А.Н. Тоқманбетова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: najya@mail.ru

Мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің жасалу жолдары, құрылымы мен қолдану ерекшеліктері

Мақалада қазіргі таңдағы араб тілінің мұнай өндірісі саласындағы терминдік жүйесі мен мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің жасалу жолдары, түрлері, құрылымы мен қолдану ерекшеліктері туралы баяндалады.

Түйін сөздер: терминология, мұнай өндірісі, кірме сөздер, терминдердің жасалу жолдары.

А.Н. Тоқманбетова

Пути образования и свойства арабских терминов и их использования в сфере нефтепроизводства

В статье рассматриваются пути образования и свойства арабских терминов и их использование в сфере нефтепроизводства.

Ключевые слова: терминология, нефтепроизводство, иностранные слова, пути образования терминов.

A.N. Tokmanbetova

Ways of formation and property of Arabic terms and their use in the field of oil production

The article discusses ways of formation and property of Arabic terms and their use in the field of oil production.

Keywords: Terminology, oil production, foreign words, ways of formation of terms.

Араб тіліндегі салалық терминдердің, оның ішінде, мұнай өндірісі саласындағы терминдердің жасалу жолдарын зерттеу, олардың лексика-семантикалық жасалу жолдарын, құрылымы мен қолдану ерекшеліктерін анықтау – қазіргі араб тіл білімінің іргелі саласы терминологияның басты мәселелерінің бірі болып отыр.

«Қазақ тіліндегі мұнай терминдерінің лексика-грамматикалық ерекшеліктері» атты ғылыми зерттеу жұмысында Н.А. Сарғалиқызы академик Ә. Қайдардың жалпы терминжасам тұрғысындағы пікірін қолдай отырып, «мұнай

терминдерінің жасалу жолдары да негізінде: 1. Семантикалық; 2. Морфологиялық; 3. Синтаксистік; 4. Калькалау; 5. Сөздерді қысқартып алу сияқты тәсілдерді басшылыққа алады» – деген тұжырым жасаған болатын [1, 49].

Әлем тілдерінің терминология саласына тән толығу базасы, тәсілдері аса ұқсас болып келеді. Бұған мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің жасалу жолдарын талдау барысында көз жеткіземіз. Атаулы саладағы араб терминдерінің жасалу жолдары да сан түрлі болып келеді. Олардың ішінде ең көп қолданылатын тәсіл өзге тілден кірме сөздерді

(терминдер) қабылдау араб тіліндегі мұнай терминологиясы саласына да тән құбылыс. Мұның өзі төрт түрлі жолмен жүзеге асады:

- 1) өзге тілден тікелей (транслитерация, транскрипция әдістерімен) енген терминдер;
- 2) термин эпонимдер;
- 3) шет тілі морфемаларымен тіркескен терминдер немесе аралас терминдер;
- 4) калькалар, жартылай калькалар.

Өзге тілден енген терминдердің негізгі денін ағылшын тілінің лексикалық бірліктері құрайды. Жоғарыда айтып өткеніміздей, оның басты себебі Парсы Шығанағындағы мұнайлы араб елдерінің барлығына жуығында өздерін отарға айналдырған Британия мен АҚШ-тағы компаниялары алғаш мұнай орындарын тауып, игерген болатын. Және ұзақ уақыт бойы мұнай өндірісі саласындағы барлық шаруа солардың қолында болды. Мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің дені ағылшын тілдік бірліктерінен құралуына келесі бір фактор тікелей әсер еткен болатын, ол – мұнай өндірісі саласындағы жабдықтардың барлығы дерлік АҚШ-та ойлап табылуы. Бірақ араб тіліне француз, неміс, т.б. тілдерден енген мұнай өндірісі саласындағы терминдер де кездесетіндігін назардан тыс қалдырмаған жөн. Бұл топқа: *بترویل* [*bitruil*] (мұнай), *أسفلت* [*asfalt*], *كيروسين* [*kirusin*] (керосин), *بنزين* [*binzin*] (бензин), *جازولين* [*zhazulin*] (бензин), *بارافين* [*barafin*] (парафин), *سولار* [*sular*] (соляр), *ديزل* [*di:z*] (дизель), *البتروكيمياويات* [*al-bitrukimauiat*] (мұнай-химия), *برميل* [*barmil*] (баррель, мұнай өлшем бірлігі), *هيدروكربون* [*haidrukARBUN*] (гидрокарбон) секілді терминдерді жатқызамыз.

Термин-эпоним деп әдетте қандай да бір құрылғы, аспап, жабдық, тәсілді ойлап табушы ғалымдар мен инженерлердің атымен аталған терминдерді айтамыз. Осы екінші топқа *طريقة دين* [*tarīqatu Dīn*] (Дэн әдісі), *دائرة غال* [*daratu Gall*] (Галль тізбегі), т.б. терминдер жатады.

Шет тілі морфемаларымен тіркескен терминдер немесе аралас терминдер тобына "ما" [*ma*], "لا" [*la*], "غير" [*gair*] секілді болымсыздық көрсететін префикстері, "عدم" [*'adam*] (емес), "شبه" [*shibh*] (жарты), "غير" [*gair*] (емес), "بين" [*baina*] (арасында), "ذو" [*zu*] (иесі), "فوق" [*fauqa*] (үстінде), "تحت" [*tahta*] (астында) секілді префикстермен басталатын идафалық тіркестер, араб тіліндегі есімдерге ағылшын тілінің суффикстері (-ate, -ic, -ous)

жалғануы арқылы жасалған терминдер жатады.

Ал төртінші *калькалар немесе жартылай калькалар* жаңа ұғымдардың пайда болуы, жаңа құрылғының енгізілуі, жаңа технологиялық үдерісті меңгерумен қатар жүріп жатты. Олар бір сөзден құралған күрделі зат есім немесе сөз тіркесі күйінде келіп, белгілі бір құрал, геологиялық ұғым, мұнай кен орындарын пайдалану мен өндеуге қатысты ұғымдар мен т.б.-ны білдірді. Калькалау әдісі араб терминологиясына, соның ішінде, әсіресе мұнай өндірісі саласындағы терминдерге тән. Мысалы: *الأبار البحرية* [*al-aabaru-l-bahriia*] (теңіз ұңғымалары), *الاستخراج الابتدائي* [*al-istihrazhu-l-ibtida'i*] (бастапқы өндіру), *استغلال البئر* [*istiglalul-bi'ri*] (ұңғыманы пайдалану (эксплуатациялау)), *رمال القار* [*rimal-ul-qar*] (шайыр күлі), *عقد المعادن* [*'aqdu-l-ma'adin*], *محبس الغليظ* [*mahbasul-galiz*], *الحفارة البرجية* [*al-hafaratu-l-burzhiiia*] (мұнара бұрғылаушы), *الزيت الخام* [*az-zeitu-l-ham*] (шикі мұнай немесе мұнай шикізаты).

Сонымен қатар мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерін құрамына қарай классификациялаудың келесі түрін ұсынамыз. Ол: туынды термин (*المصطلح المشتق*); түбір термин (*المصطلح الجامد*); символдық термин (*المصطلح الرمزي*), күрделі термин (*المصطلح المركب*).

Өлшемге негізделетін тіл дамыту құралы болып табылатын сөзжасам арқылы мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің басым көпшілігі айналымға енген. Араб тілінде қалыптасқан өлшемді қолдана отырып, түбірден жаңа сөздер жасаудың бұл тәсілі кеңінен таралған. Әдетте, **туынды** сөздер өзге тілден енген және импровизацияланған заттанған жалпы есімдер немесе жалқы есімдер болып табылады.

Жалпы сөзжасам (*الاشتقاق الجامع*), жоғарыда айтып өткеніміздей, үш түрге бөлінеді, мұнай өндірісі саласындағы араб терминдері сөзжасамының осы үш түрі арқылы толығымен түседі: *ең кіші сөзжасам* (*الاشتقاق الاصغر*), *үлкен сөзжасам* (*الاشتقاق الكبير*), *ең үлкен сөзжасам* (*الاشتقاق الاكبر*). Жалпы сөзжасамның айқын мысалы ретінде *التفافة* [*an-nafata*] (мұнай шығаратын орын) және тура осы үлгіні ұстана отырып, *غازية* [*gaziia*] (газ шығаратын орын) терминінің түзілуін айтуымызға болады.

Расында, лексикалық құрамды толықтырудың ең ұтымды әрі ерекше тәсілі ретінде осы сөзжасамды айтуға болады. Бұл мұнай өндірісі

саласындағы араб терминдерін түзу барысында кеңінен қолданған тәсіл болып есептеледі. Араб тілінің туынды сөздер тілі (деривациялар тілі) аталуы да бекер еместігіне осы зерттеу барысында көз жеткізілді. Бұл араб тілінің Еуропа елдері мен өзге елдердің тілдерінен басты айырмашылығы болып есептеледі. Тілдік қорды дамытудың сөзжасам әдісінің мұндай түрлері басқа тілдерде кездеспейтін құбылыс. Араб тілінің терминдік жүйесінің нақтылы мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерін талдау барысында туынды терминдерді жиі кездестіруге болады.

Ал әуел бастан термин болып қалыптасып, тілде тек бір ғана мақсатта қолданылып келген мұнай өндірісі саласындағы араб терминдері – **түбір термин** (المصطلح الجامد) деп аталады.

Символдық термин (المصطلح الرمزي) яғни аббревиатура формасындағы мұнай өндірісі саласындағы терминдерге келер болсақ, бұл негізгі терминді қысқарту арқылы жасалынады. Символдық терминдер көбіне химиялық элементтердің атауы болып келеді.

Күрделі термин (المصطلح المركب) екі топқа бөлінеді:

1) Ажырамалы тіркес терминдер, мысалы: الأبار البحرية [al-aabarul-bahriia] (теңіз ұңғымалары);

2) Ажырауға келмейтін тіркес терминдер, мысалы: طريقيّة [tariqatu Dinn] (Дэн әдісі).

Құрамына қарай тіркес терминдерді үш түрге бөлеміз, олар: екі, үш және көп құрамды терминдер. Екі және үш құрамды тіркес терминдер екі доминант (басыңқы тілдік бірлік) пен анықтауыш ((нақтылаушы мағынасында) бағыныңқы тілдік бірліктен) құралса, көпқұрамды терминдер доминант пен екі анықтауыштан құралады. Нақтылайтын элементтер көп болуы мүмкін.

1) Екі құрамды тіркес терминдер екі түрлі:

а) Адъективтік анықтауышты, яғни сын есім тұлғасында келетін анықтауышпен келген терминдер. Мысалы: «الزيت الخام» [az-zeitul-ham] (шикі мұнай).

ә) Субстантивтік анықтауышты, яғни зат есім тұлғасында келетін анықтауышпен келген терминдер. Мысалы: رمال القار [rimal-ul-qar] (шайыр күлі).

б) Шылаулы-субстантивтік анықтауышты, яғни анықтауыш шылау түрінде кездеседі. Мысалы: خزان للنفط [hazzan li-n-nift] (мұнайға арналған қазандық).

2) Үш құрамды тіркес-терминдер. Үш құрамды тіркес-терминдердің екі құрамды тіркес терминдерден айырмашылығы оның анықтауышы доминантты ғана емес, оның алдында кездескен анықтауышты да айқындай алуында.

3) Көп құрамды тіркес-терминдер. Бұл топқа біз үштен көп құрамнан тұратын тіркес-терминдердің барлығын жатқызамыз. Бұл топтағы терминдер кейде онға жуық құрамды болып келеді әрі көбіне қандай да бір ұғымды сипаттау үшін беріледі. Ал қарапайым терминдердің тіркесуі қалпында аз кездеседі.

Семантикалық жағынан алғанда, мұнай өндірісі саласындағы синонимдес араб терминдерін жиі кездестіруге болады. Мұның басты себебі араб елдерінің Машрик, Мағриб елдеріндегі тілдік ерекшеліктер, терминтанушылар арасындағы пуристік және жаңашылдық бағыттар қайшылығы, шет тілінен енген терминдерге араб тіліндегі баламаларын құру, терминологиялық белгілердің символикалық және сөздік формасының болуында жатыр. Терминологиялық дублеттілік (абсолютті синонимдер) терминологияның дамуымен де тікелей байланысты. Мысалы: زيت [zeit], بترول [bitrul] және نפט [nift] синонимдес сөздер мұнай мағынасын береді және бұлардың қолдану деңгейі де әртүрлі болып келеді.

Ал мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің омонимділігін келесі себептермен түсіндіруге болады:

1. Жалпы қолданыстағы тілдің лексикалық бірлігі мағынасы метафоралана отырып, ғылым тіліне өтуі;

2. Кейде бір тілдік жүйенің өз ішінде, ал жалпылама алғанда түрлі тілдік жүйеде бірдей дыбысталатын терминологиялық бірліктердің қазіргі кезде мағыналары әртүрлі (тілдік жүйедегі қызметі барысында олардың арасындағы семантикалық байланысы жоғалады) болып келуі;

3. Әртүрлі терминологиялық жүйеде бірдей дыбысталатын, бірақ шығу тегі мен семантикалық мағынасы жағынан әртүрлі болуы.

Жалпы әдеби тілдегі омонимдер мен терминологиялық омонимияны бірдей қарауға болмайды. Бұл жөнінде А.А. Реформатский былай жазады: «Бір ғана термин түрлі терминологияның құрамына енуі мүмкін, бұл

ғылымаралық терминологияны құрайды» [2, 110]. Терминдердің омонимдік қатары мұнай лексикасында өте жиі кездеседі.

Терминологиядағы омонимия жалпы әдеби тілдегі баламасы болып табылатын құбылыстан екі белгісі бойынша ерекшеленеді: «Біріншіден, терминология омонимияның тек бір түрін ғана, нақтырақ айтқанда, оның көпмағыналығының, сөздің семантикалық дамуының нәтижесін қолданады. Екіншіден, терминологияға қатысты омонимия жүйеаралық құбылыс ретінде ғана сипатталына алады: бұл терминдер өздері туындаған жалпы әдеби тілдегі сөздерге омонимге айналған не әр түрлі терминдік жүйелердің терминдері немесе лексика-семантикалық сөзжасам тәсілінен туындаған терминдер болып табылады» [3].

Мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерін түзу барысында түрлі жекелеген терминтанушылар мен терминтүзушілер, академиялар ат салысып, өз пікірлерін ұдайы түрде білдіріп отырады. Аталмыш терминдердің түзілуінде, ағылшын және француз тілдерінен тікелей транслитерация және транскрипция арқылы енген топ мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің негізгі денін құрайды. Дегенмен араб тілі, жоғарыда айтып өткеніміздей, деривациялар тілі екендігін есепке алсақ, терминдерді араб тіліне лайықтап, аудару, сөзжасамның үш түрін қолдана отырып, лексикалық құрамды жаңарту мүмкіндігі көп екенін байқаймыз. Тіл тазалығын сақтай отырып, тілдік құрамды толықтырып, байытудың ең ұтымды жолы ретінде пуристер ұсынатын жол осы сөзжасам болып табылады. Мәселен, сөзжасам тәсілімен خزان (сақтау, қор жинау, қоймада сақтау) үш түбірлі етістіктен الخزان [al-hazzan] (қазандық) термині айналымға енген. Бұл секілді мысалдар мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінде жиі кездеседі.

Ирақ ғылым академиясы Араб ғылыми академиялар Одағы жолдаған мұнай терминдері жайлы пікірінде "البترول" терминін "النفط" терминіне өзгерту керек деген нұсқаны дұрыс деп тапқан болатын. Сонымен қатар кейбір анықтамаларды түсініксіз әрі анық емес, тіпті кейбір терминдерді ғылыми терминдерге кіріктірмеу керек деген баға берді. Кейбір терминдер олардың араб тілінде тең дәрежедегі баламалары бар бола тұра, араб тіліне арабизация (арабтандыру), сөзқұрам арқылы енген. Комиссия мүшелері олардың кейбірін

түбегейлі өзгертіп, оларды ғылыми термин ретінде орнықтыру үшін айналымға ендіру керек деген тұжырымға келді. Сондай-ақ терминдер басып шығаруда Тіл және араб ғылыми академияларының одағы қатысып, нәтижесінде 1976 жылы мың терминнен құралған «Мұнай терминдері» жарық көрді. Араб тілі академиясы Каирде бұл терминдерді біршама уақыт бұрын қабылдап, орнықтырған болатын. Осы терминдер Академиялар Одағының 1973 жылы Бағдад қаласында өткен форумында басып шығарылды [4].

«Нафта» – *naphtha* гректің жарып шығу деген сөзінен шыққан екен. Жер бетінің терең орналасқан қабаттарымен байланысып жататын бұл кен орнының о баста жер бетіне қабаттарды жарып шығатын сыртқы белгілеріне қарай нафта деп атағанға ұқсайды. Орыс тіліндегі түркізмді арнайы зерттеген Е.Н. Шипова «нефть» сөзін орыс тілінде әр жылдары басылып шыққан И.И. Срезневский, Нордстет, Академиялық сөздік, В.И. Даль мен Д.Н. Ушаковтың сөздіктерін салыстыра қарап, И.И. Огиенконың пікіріне сүйене отырып, грек тілінен иран тілдеріне өткен деп пайымдайды. Мұны М. Фасмер де қуаттайтынын айтады [5, 246].

Енді мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің негізін құрайтын *نفط* [*nafit*] немесе [*nift*] пен *بتترول* [*bitrul*] (мұнай) сөздерінің семантикалық айырмашылығы бар ма, болса қандай деген сұраққа жауап іздеп, атаулы сөздердің шығу тегі, құрылымына тоқталып өтейік.

نفط [*nafit*] немесе [*nift*] терминінің шығу тегі жайлы жоғарыда айтып өткен болатынбыз. *نفط* [*nift*] сөзінің нунның кәусралы болып тұрған формасы айтылу жағынан дұрысы болып есептеледі. Оның үстіне бүгінгі күні оның мағынасын беретін айналымдағы *زيت* [*zeit*] пен *بتترول* [*bitrul*] терминдерінен әлдеқайда нақтырақ орныққан.

نفط غازیة [*naffata ua gazia*]

Ибн Манзурдың айтуынша, арабтар мұнай шығаратын орынды "النفط" [*an-naffata*] және «النفط» [*an-nafata*] деп атаған. Бұл сөз бүгінгі күні ағылшын тіліндегі «field» [*fi:ld*] сөзінен сөзбе-сөз аударылып қолданысқа енген *حقل* [*haql*] (дала, егіс, алаң) сөзіне қарағанда көркем тілге жақынырақ. Осыған байланысты *نفط* [*naffata*] *حقل نفط* [*haqlu nift*] (мұнай даласы) тіркесіне қарағанда дұрыс. *النفط* [*an-nafata*] формуласына сала отырып, *غازیة* [*gazia*] сөзі газ

шығаратын орынды сипаттау үшін *حقال غاز* [*haqlu gaz*] (газ даласы) тіркесінен анағұрлым нақтырақ деген тұжырымға келеміз.

بترویل [*bitruil*] және *زیت* [*zeit*] сөздерінің шығу тегі

Арабтарда арабшаланған *بترویل* [*bitruil*] немесе оның араб тіліндегі нұсқасы ретінде *زیت* [*zeit*] сөзін қолдану кең тараған. *بترویل* [*bitruil*] сөзі – petroleum сөзінің арабшаланған нұсқасы. Бұл термин грек тілінің негізі латынның екі: petro (petra немесе petro, екеуі де «тас» деген мағынаны береді) және oleum (elia немесе – oleo және ole, «май» деген мағынаға ие) буыннан тұратын сөзінен енген. Осылайша, *بترویلیوم* [*bitrulium*] немесе *بترویل* [*bitruil*] терминінің сөзбе-сөз аудармасы «*زیت الصخر*» [*zeit-s-sahr*] – (жар)тас майы болып есептеледі. Сондай-ақ арабтарда қазіргі кезде арабшаланған *بترویل* [*bitruil*] сөзін қолдану тарап кеткен үрдіс болды. Кейбірі оны *الحجر زیت* [*zeitu-l-hazhar*] (тас майы), *زیت الارض* [*zeitu-l-ard*] (жер майы), *الزیت المعدني* [*az-zeitu-l-mi'daniiu*] (минералды май) немесе қысқартып *الزیت* [*az-zeit*] (май) деп аударды.

"*بترویلیوم*" [*bitrulium*] сөзі негізін араб тілінен алады деген пікірді Анастас Мэри бұл сөздің «*بطرالون*» [*bitralun*] сөзінен арабшаланғанын, «*البيطار*» өзінің синонимі "*بطولون*" [*bitulun*] формасынан осы қалыпқа келгенін айта отырып тұжырымдайды. Арабтар "*بترویلیوم*" [*bitrulium*] сөзін ғана арабшалаумен шектелмей, оны «*زیت*» [*zeit*] (май) деп аударып, жазуларында осы қалыпта қолданып, ал римдіктер бұл сөзді кірме сөз ретінде алғанға ұқсайды. Археологиялық қазба жұмыстары барысында табылған көне рим жазуларында "*الزیت*" [*az-zeit*] (май) сөзін «*al-zayt*» деп жазған. Сондай-ақ мұнай мен табиғи газды *هيدروكربونات* [*aidrukARBUNat*] немесе *ايدروكربونات* [*haidrukARBUNat*] (Hydrocarbons) деп те атайды.

نפט [*nift*] (мұнай) сөзінің синонимдері мен оның өнімдер) Көмірсутектердің күйінің түрлілігіне орай түрліше атаулар беріледі. Егер қатты болса, *الغار* [*al-qar*] немесе *الاسفلت* [*al-asfalt*] (шайыр немесе асфальт), сұйық болса, *النفط الخام* [*an-naftu-l-ham*] (шикі мұнай немесе мұнай шикізаты), бұл түрінде болған жағдайда *الغاز الطبيعي* [*al-gazu-t-tabigiiu*] (табиғи газ) немесе *المكثفات* [*al-mukassafat*] (конденсат) деп аталады.

Сол сияқты олардың туындылары да уақыт пен елдерге байланысты өзгешеленеді. Мәселен, жалпылама алғанда мұнайды табиғи қалпында *النفط الخام* [*an-niftu-l-ham*] (шикі мұнай немесе мұнай шикізаты) деп атайды. *النفط* [*an-nift*] (мұнай) сөзінің синонимдері көбейіп, оның кейбір туындылары шикі мұнайды білдірді, олар мыналар: *النفط* [*an-nift*], *النفط* [*an-naft*], *البترویل* [*al-bitruil*], *زیت الصخر* [*zeitu-s-sahr*], *النفثا* [*an-nafta*], *الزفت* [*az-zafat*] немесе *الاسفلت* [*al-asfalt*], *الغار* [*al-qar*] немесе *القيير* [*al-qir*], *البيتومين* [*al-bitumijn*]. Оған қоса мұнайды меңзейтін мұнай өнімдерінің атаулары да бар. Оған *كيروسين* [*kirusin*] (керосин), *بنزين* [*binzin*] (бензин), *جازلين* [*zhazulin*] (бензин), *بارافين* [*barafin*] (парафин), *سولار* [*sular*] (соляр), *ديزل* [*dizl*] (дизель), *زیت الوقود* [*zeitu-l-uqud*] (жанармай), *الوقود السائل* [*al-uqud-s-sa'il*] (сұйық отын) жатады. Тәурап тілінде мұны *حمر* [*humar*], ал әдеби тілде *الذهب الاسود* [*az-zahabu-l-asuad*] (қара алтын) және *دم الارض* [*dammu-l-ard*] (жер қаны) деп атайды [6].

Жалпы, мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерін қарастыру барысында, оларды мынадай топтар аясына реттестіруге болады:

- 1) ұңғымалар бұрғылау;
- 2) геология және геофизика;
- 3) геологиялық барлаулар;
- 4) гидродинамика;
- 5) шикі мұнай өндіру;
- 6) инжиниринг;
- 7) IT технология;
- 8) маркетинг және жарнама;
- 9) метрология;
- 10) автоматика;
- 11) мұнай платформалары;
- 13) ғылым;
- 14) мұнай өңдеу;
- 15) мұнай өнеркәсібі химиясы;
- 16) мұнай-химия;
- 17) жабдықтар;
- 18) білім;
- 19) сату мен сатып алу.

Бұл қолданыс аясына қатысты топтастыру аса ұсақ топтардан құралғанымен, талдау жасауға аса қолайлы деп есептейміз. Топтастырудың бұл түрі әрбір саланы жүйелі түрде зерттеуге мүмкіндік береді.

Экстралингвистикалық факторлар әр кезеңде әртүрлі тақырыптағы топтардың толығына,

терминдерді қайта топтастыруға, олардың мағыналарының трансформациялануына әсер ететіні анық. Бұл экстралингвистикалық факторларды біз жоғарыда талқылаған болатынбыз. Ал қазіргі кезеңнің мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерін қолданыс аясына қарай топтастырудың ең ұтымды жолы – осы.

Мұнай өндірісі саласындағы араб терминдерінің құрамы атаулы факторлардың әсерінен өзгеріске ұшырап отыратындығын айтып өттік. Қазіргі таңда араб тілінің мұнай өндірісі саласының терминдік жүйесі өзінің даму тарихының үшінші кезеңін жаңа терминдермен толығыуы арқылы жалғастыруда.

Әдебиеттер

- 1 Сарғалиқызы Н.А. Қазақ тіліндегі мұнай терминдерінің лексика-грамматикалық ерекшеліктері. Фил.ғ.к.диссер. – Алматы, 2000. – 127 б.
- 2 Реформатский А.А. Введение в языкознание. – М.: Наука, 1976. – 245 с.
- 3 Даниленко В.П. Русская терминология. – М.: Наука, 1997. – 72 с.
- 4 <http://www.iraqacademy.iq>
- 5 Шипова Г.Н. Словарь тюркизмов в русском языке. – Алматы: Наука, 1976. – 444 с.
- 6 <http://www.alarj.net/vb/archive/index.php/t-6542.html>

References

- 1 Sargaliqyzy N.A. Qazaq tilindegi munai terminderinign leksika-grammatikalıyq erekshelikteri. Fil.g.k.disser. – Almaty, 2000. -127.
- 2 Reformatskiy A.A. Vvedenie v yazykoznanie. – M.: Nauka, 1997.- 72.
- 3 Danilenko V.P. Russkaya terminologiya. – M.: Nauka, 1997. – 72.
- 4 <http://www.iraqacademy.iq>
- 5 Shipova G.N. Slovar turkizomov v russkom yazyke.– Almaty: Nauka, 1976. – 444.
- 6 <http://www.alarj.net/vb/archive/index.php/t-6542.html>